

KROZ GODINU DANA SRIJEMSKIH OBIČAJA VUKOVARSKOG KRAJA

MILANA ČERNELIĆ

Filozofski fakultet Zagreb,
Odsjek za etnologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK: 398.331 (497.5-3)

Izlaganje sa znanstvenog skupa
Primljeno: 27.5.1998.
Primljeno: 27.5.1998.

Članak se sastoji iz dvije povezane cjeline. U prvom dijelu autorica se prisjeća i približava čitateljima okolnosti u kojima su obavljena organizirana terenska ispitivanja 1979. godine u vukovarskom kraju. U drugom dijelu prikazuje godišnje običaje žitelja ovoga kraja. Pritom se zaustavlja na nekim od značajnijih kalendarskih postaja. Putovanje od jedne do druge postaje popraćeno je zapažanjima o osobito zanimljivim i pojedinim specifičnim elementima srijemskog običajnog krajolika vukovarskog kraja.

Ključne riječi: običaji / identitet / Srijem

Uvod: Srijem 1979. - pogled unatrag

Motivi, poticaji i razlozi našeg odlaska na teren mogu biti različiti. Za studenta to može biti obveza u okviru studentske terenske prakse - individualna ili skupna u obliku organizirane terenske nastave. Za istraživača pak osobni poticaj da se zaputi upravo na određeno područje sa zacrtanim ciljem istraživanja određene teme, a isto tako mogu biti organizirana terenska ispitivanja u okviru timskog istraživanja putem projekata te drugi načini terenskoga rada. U vrijeme terenskoga boravka u Srijemu nisam više pripadala skupini studenata koja bi mogla imati kakvih terenskih obveza, a nisam još bila niti istraživač. Bila sam apsolvant etnologije i već sam trebala i mogla do toga datuma biti i diplomirani etnolog. Terenska ispitivanja u mjestima okolice Vukovara: u Lovasu, Mikluševcima, Sotinu, Tompojevcima i Tovarniku bili su razlogom za još jednu odgodu. Iz današnjeg pogleda unatrag nije mi zbog te odgode nipošto žao. Premda je otada već prošlo gotovo punih 19 godina, te su zabilješke ostale nepoznate. Ispitivanje je bilo organizirano u tri skupine sa zajedničkim temama, a budući etnolozi bili su voditelji ispitivanja. Moja terenska grupa bila je smještena u Tovarniku, Jadranka Grbić vodila je ispitivanja u iločkom kraju, a Mladen Tomljenović u Borovu i u okolici. Ostali sudionici terenskog ispitivanja bili su srednjoškolci i studenti neetnolozi iz raznih krajeva bivše Jugoslavije, a bilo je među njima i mladeži iz Srijema, upravo iz nekih mjesta u kojima su se obavljala ispitivanja. Terenska ispitivanja obavljena su u okviru organizacije *Mladih istraživača Sveučilišta u Zagrebu* u suradnji s *Gradskim muzejom Vukovara*. Ispitivano je više etnoloških tema: nošnja, graditeljstvo, godišnji običaji,

prela, lov i ribolov, vinogradarstvo i narodna književnost. Inače je ukupna prikupljena građa pohranjena u arhivu *Odbora za narodni život i običaje pri HAZU*.¹

Izabrala sam ispitivanje godišnjih običaja, a stjecajem okolnosti u zadnjoj fazi ispitivanja preuzela sam organizaciju i istraživanje teme narodne nošnje uz pomoć studentice Valerije Krupljan iz Zagreba i srednjoškolke Mirjane Matizović iz Tovarnika. Naime, ispitivači zaduženi za ovu temu nisu obavili svoj dio posla, odnosno učinili su to vrlo loše. Slučajno su to baš bili srednjoškolci iz Srbije. Budući da sam se i sama uvjerila u bogatstvo nošnje ovoga kraja, smatrala sam da bi bilo šteta izostavljanje ispitivanja te teme jednostavno pripisati samo neodgovornosti i dići od nje ruke. Uz izniman trud svojih pomoćnica uspjela sam u vrlo kratko vrijeme pročešljati tada već dobro nam poznati teren i prikupiti vrijednu građu o nošnjama.

Imam potrebu u ovom uvodnom prisjećanju na te srijemske terenske dane izdvojiti još jedan detalj. Ne sjećam se više točno u kojemu od sela, ali negdje tijekom toga entuzijastičkog rada i s osjećajem zadovoljstva što se nalazim u kraju u kojemu etnolog ima što vidjeti, pronaći i istražiti, imala sam posebnu čast sresti jednu našu poznatu etnologinju. Riječ je o vrsnom terencu, izvanrednoj poznavateljici ovih krajeva, našoj dragoj Zdenki Lechner, koja je svojim djelovanjem bitno pridonijela etnološkom proučavanju tradicijske baštine Slavonije, Srijema i Baranje. Dobro se sjećam njezina upozorenja da budem oprezna, ipak su to većinom bili manje više istraživači amateri, a i mi, budući etnolozi, u to smo vrijeme još bili nedovoljno osposobljeni za ulogu voditelja ispitivanja, ma koliko da smo ozbiljno shvaćali svoju zadaću. Znamo da amateri u etnologiji znaju katkad učiniti više štete nego koristi, bez obzira na to kakve im plemenite bile pobude za etnološkim istraživanjem. Mislim da mi je u to vrijeme takvo upozorenje bilo iznimno korisno i da je imalo odraza na vrsnoću prikupljene građe, barem na onaj njezin dio na koji sam mogla izravno utjecati vlastitim ispitivanjem i praćenjem rada ostalih sudionika, što je zbog opsega ispitivanja u relativno kratko vrijeme bilo otežano.

U svom objavljenom radu Jadranka Grbić ističe da je planirano "da cjelokupna građa bude sastavni dio komparativne studije o etničkom identitetu i simbolima toga identiteta na primjeru odabranih naselja Vukovarskoga ravnjaka s nacionalno izmiješanim stanovništvom" (Grbić, 1992:276). Moram priznati da se ne sjećam takva cilja istraživanja. Možda je o tome bilo riječi u okviru uže organizacije Mladih istraživača i Gradskog muzeja Vukovar. Moje sudjelovanje u tim ispitivanjima bilo je motivirano izrazitom potrebom za terenskim radom i stjecanjem istraživačkog iskustva. Kao studentu etnologije najviše mi je nedostajala terenska nastava, koje u to vrijeme na Odsjeku za etnologiju nije bilo. Iz današnjeg pogleda unatrag mislim da je prikupljena građa ipak dragocjena, premda možda nije uvijek potpuna. U prvom redu, ona za stručnjake predstavlja dio tradicijske baštine zapadnoga Srijema otrgnute od zaborava

¹ To sam otkrila tek kad je objavljena bibliografija njihove rukopisne građe (Šimunović-Petrić, 1988:64). Tek tada sam saznala da je prikupljena vrlo opsežna građa od punih 666 stranica. Kvantitet ne mora ujedno značiti i kvalitet, no zasigurno barem dio te građe ima određenu vrijednost. Dio terenskoga rada Jadranke Grbić objelodanjen je u dva stručna izdanja (Grbić, 1992; 1993).

i kao takva može biti polazištem za daljnja komparativna istraživanja. Što se tiče još uvijek popularnog istraživanja etničkog identiteta, mislim da je dovoljno otići u bilo koji kraj Hrvatske i ispitivati bilo koju odabranu etnološku temu da bi se utvrdilo osjećaju li pripadnici određene skupine sve pojedinosti svojega kulturnog naslijeđa kao pokazatelje svoje samosvojnosti. Kad je riječ o stanovništvu srijemskih naselja u okolici Vukovara, njihov odnos prema vlastitom kulturnom naslijeđu bio je 1979. godine iznimno pozitivan. Do takve je spoznaje došla i Jadranka Grbić za iločki kraj: "S jedne strane, očitovale se veliko zadovoljstvo što su mogli kazivati o svojim običajima, kojima je bio prožet njihov svakodnevni život i o kojima nisu govorili kao o zaostalim, primitivnim ili seljačkim reliktima, nego, naprotiv, s ponosom, ali i nostalgijom, te su u isto vrijeme žalili za minulim vremenima i kritički promišljali o naglim promjenama u načinu života koje su, u godinama neposredno nakon Drugog svjetskog rata, uzrokovale postupno iščezavanje narodnih tradicija. S druge strane, kao istraživaču, nije mi promakla potreba za, ako ne njegovanjem, onda barem poznavanjem i pozitivnim vrednovanjem vlastitih kulturnih tradicija, što se može protumačiti kao svojevrsna izgrađena svijest, ne samo o etničkomu, nego i kulturnom identitetu." (Grbić, 1993:220). Dobro poznavanje i pozitivno vrednovanje svoje baštine doista se mogu smatrati pokazateljima očuvanosti kulturnog identiteta i svijesti o vlastitom etničkom identitetu .

Nakon svega što se tim ljudima dogodilo u zadnjih osam godina, svijest o identitetu, zasnovana na tako čvrstoj osnovi, danas je još jača i opstojnija. To potvrđuju i brojne djelatnosti prognanica iz ovoga kraja u okviru *Posudionice i radionice narodnih nošnji* i *Društva hrvatskih intelektualki*. Nije manje važan ni individualni poriv kao poticaj pojedincima da nastave s njegovanjem nekih od tradicija svojega kraja i u skućenim uvjetima prognaničkog života (*Emičin misir*, TV film, 1996.). Rezultati aktivnosti *Posudionice i radionice narodnih nošnji* na sakupljanju građe i organiziranju prognanica na rekonstrukciji narodnih nošnji, u suradnji s *Društvom hrvatskih intelektualki*, okrunjeni su izložbom *Kičeni Srijem - narodne nošnje vukovarsko-iločkog kraja*, održanoj u proljeće 1997. godine u Etnografskom muzeju u Zagrebu. U "Uvodnoj riječi" kataloga izložbe ravnateljica Gradskog muzeja Vukovar u progonstvu Ružica Marić ističe da se izložbom "želi na spašenim i sačuvanim te rekonstruiranim fragmentima pokazati etnografska baština tog prostora (...) raznolikost i bogatstvo tradicijske kulture na prostoru doticaja Slavonije i Srijema, te iz toga proistekle međusobne utjecaje i njihovo stalno uzajamno dopunjavanje. No kako nas između brižljivo čuvanog naslijeđa i sadašnjeg trenutka dijeli rat sa strahovitim razmjerima razaranja i namjernog uništavanja, izložbom ujedno iskazujemo i divljenje raznolikim putevima kojima tradicijska nit odolijeva namjernom zatiranju." (Marić, 1997:12).

Valja još upozoriti na jedno neuobičajeno terensko iskustvo u Srijemu. Nikad ranije, a isto tako niti nikad kasnije nije mi se dogodilo da u nekom mjestu ne uspijem

obaviti terenska ispitivanja. To nam se dogodilo u poglavito mađarskom selu Čakovcima. Stanovništvo sela odbijalo je bilo što reći i pokazati.² Još i danas mi nije posve jasno zbog čega se to dogodilo. Mislim da greška nije mogla biti u našem pristupu, jer je u svim drugim selima i u rusinskom selu Mikluševcima odnos žitelja prema nama bio upravo suprotan.

Budući da je cjelovit prikaz prikupljene građe u spomenutim srijemskim selima nemoguć u jednom kraćem pregledu, između dvije šire teme koje sam ispitivala, osvrnut ću se samo na pojedine pojave iz godišnjeg ciklusa običaja. U osnovi ti su običaji uglavnom zajednički s običajima iločkog kraja, međutim, ima i određenih razlika. Čini mi se da bi tek novim kontrolnim i ciljanim ispitivanjima bilo moguće pouzdanije utvrditi je li u svim tim slučajevima zaista riječ o bitnim razlikama ili su možda ponegdje pojedini običaji ranije napušteni pa su ih kazivači propustili barem potvrditi. Kao ispitivači u to vrijeme nismo bili dovoljno dobri poznavatelji običaja kraja da bismo kazivače znali podsjetiti na određene pojave, za koje bi se moglo očekivati da su bile poznate u ovome kraju, a kojih se sami možda nisu prisjetili. U to vrijeme sasvim sigurno nismo bili metodički dovoljno dobro pripremljeni da bismo svoje ispitivanje preciznije usmjerili prema jasno postavljenom cilju istraživanja. Današnji praktični rad sa studentima etnologije, upućivanje u metode terenskoga istraživanja i njihovu konkretnu primjenu pokazuje da je takav rad osobito važan. Terenski nauk moje generacije bio je dugotrajniji, individualan i iskustven, gotovo samouk. Zapravo je bilo prepušteno nama samima da odlučimo hoćemo li ili nećemo odlaziti na teren. Primjer terenskih ispitivanja u Srijemu pokazuje da se i samoinicijativom katkad može učiniti nešto pozitivno, pa i kada uvjeti za to nisu sasvim idealni.³

Temu tradicijskog odijevanja zasad ostavljam po strani. Jedan od razloga je i taj što je ta tema nešto više zastupljena u našoj stručnoj literaturi vezanoj uz ovaj kraj.⁴ Bilo

² Iznimka je bio ipak jedan kazivač (imena mu se, na žalost, ne sjećam, jer smo Čakovce izostavili pri daljnjem ispitivanju), koji je bio voljan pripovijedati, ali samo o detaljima iz svoje biografije i o sjećanjima na svoje ratne dogodovštine. Šteta što u to vrijeme još nije bio moderan takav metodički pristup u etnološkim istraživanjima jer bi naš kazivač zasigurno bio pogodna osoba za takva istraživanja.

³ U nekom "ozbiljnijem" stručnom ili znanstvenom radu ovim bi uvodnim razmišljanjima mjesto bilo u napomenama. Ovaj put imala sam potrebu dati im prednost i istaknuti njihovu važnost. Svaki naš terenski rad ima svoju drugu stranu, koja obično ostaje samo osobno iskustvo i doživljaj, koje posebno ne iznosimo u prikazu rezultata istraživanja. Upravo je ta druga strana došla u ovom slučaju do izražaja više nego što je to inače uobičajeno. Tome porivu nisam se mogla, a niti htjela, othrvati. Iz današnje perspektive uništenog i ranjenog Srijema, u kojemu njegovi preživjeli žitelji upravo iznova pokušavaju nastaviti prekinuti život, terenska mi se bilježnica iz davne 1979. godine učinila nekako nepotpunom. Mnoge su popratne pojedinosti i dojmovi u njoj ostali nezabilježeni, ali, na sreću, duboko su se usjekli u pamćenje i sačuvali u osobnom doživljaju tadašnjeg života u srijemskim selima. Dio tog osobnog doživljaja ovaj put nisam zadržala samo za sebe. Mnogo je još pojedinosti vezanih uz gostoljubivost i srdačnost naših kazivača koje čuvam kao dragu uspomenu na neka ljepša izgubljena vremena u kojima su među njihovim žiteljima vladali sasvim drukčiji, srijemskom mentalitetu primjereni, tolerantni međuetnički odnosi.

⁴ Više je radova Zdenke Lechner posvećenih ovoj temi (v. popis literature i izvora), kao i najnoviji prilozi Josipa Forjana (koji obuhvaća i sela Sotin, Lovas, Tompojevci i Tovarnik) i Anice Božić u spomenutom katalogu izložbe *Kićeni Srijem...*, 1997. i dr.

bi zanimljivo jednoga dana objelodaniti i naše podatke o nošnji prikupljene u spomenutim selima vukovarskog kraja kako bi se i oni mogli upotrijebiti u daljnjem komparativnom istraživanju.

Običajnim krajolikom srijemskih sela Sotin, Lovas, Tompojevci, Tovarnik

Može se reći da zaključak do kojega je došla Jadranka Grbić za iločki kraj na općoj razini vrijedi i za vukovarska sela Sotin, Lovas, Tompojevce i Tovarnik (Grbić, 1993:219-220). Rusinsko selo Mikluševce zasad ćemo ostaviti po strani, kao i običaje Srba u Tovarniku. Godišnji običaji ovih sela po svojim općim obilježjima pripadaju hrvatskom etničkom prostoru, a istodobno nije mali broj običaja koji se uklapaju u europski kontekst. Ako bismo ih u tim relacijama uže regionalno odredili rekli bismo da se uklapaju u panonski ili preciznije u istočnopanonski kulturni krajolik, a ujedno i dobrim dijelom u srednjoeuropski kulturni kontekst. Neki od običaja imaju i obilježja dinarske i jadranske kulturne zone. To se dakako može konstatirati samo na općoj razini i s relativnom pouzdanošću bilo bi moguće odrediti im podrijetlo i njihovu kulturnu pripadnost. Međutim, za preciznije određenje uže pripadnosti svake pojave trebalo bi ih komparativno istražiti i na temelju sustavnih istraživanja smjestiti u odgovarajući kulturni kontekst. Stoga ću spomenuti samo dio tih običaja, one koji su mi se učinili osobito zanimljivima. Prema nekim od svojih obilježja oni su specifični, premda to ne mora značiti da je svaki od tih običaja nužno regionalno ograničen.

Nekom drugom prigodom pažljivije i temeljitije ćemo zaviriti u terenske zabilješke iz 1979. godine u Srijemu. Sada ćemo ih samo prelistati i ponegdje se pritom malo i zadržati. Tako će naše putovanje kroz godinu dana srijemskih običaja vukovarskog kraja biti nešto brže i kraće, kao priprema za jedno dulje i temeljitije upoznavanje. Pritom ću katkad preskočiti poznatije postaje u kalendaru hrvatskih običaja i zaustaviti se na nekoj možda manje poznatoj pojavi ili pojedinosti.

Putovanje započinjemo u dobrom raspoloženju *pretpokladnom nediljom*, koja počinje *sramotnim (lakomim, trapljivim) ponediljkom* i nastavlja se *ubojnim utorkom, vrtićevom sridom, debelim četvrtkom, mišjim petkom* i završava *zaklopitom subotom*. Svakoga dana u tome tjednu valja se ponašati prema određenim pravilima. Priprema se i obilna hrana za bučne pokladne dane, koji započinju *otklopitom nediljom*. Prolazimo pored raznolikih, veselih i razuzdanih *mačkara* i približavamo se smirenijem korizmenom razdoblju. Nižu se *čista, pačista, bezimena, sridoposna, gluva i cvitna nedilja*. Da korizma ne bi bila baš previše mirna, bez događanja i da se lakše podnese obvezatni post i izostajanje plesa i svirke, pobrinula se seoska mladež. Dok su se stariji pokorno držali korizmenih propisa, mladarija je domislila kako da i to razdoblje ispuni sadržajem koji se mogao uklopiti u takvo ozračje. Pravile su se *cubanke* od lanca ili *štrange* s daskom za sjedenje na kojima se mladarija ljuljala. *Cubaju* se pojedinačno djevojke, momci i djeca. Kao nadomjestak zabavi igrale su se brojne korizmene igre, a mogle su se pjevati i pjesme, ali bez svirke. U svakome od ispitanih sela zabilježeno je desetak ili više korizmenih igara i pjesama.

Približavamo se polako *velikoj nedilji*. U različite dane od sela do sela mladež udara šibama po podu u crkvi, sve dok se šibe ne polome. Taj je običaj poznat i u ostalim panonskim krajevima i na Jadranu, no čini se, barem zasad, da je po nekim detaljima ukrašavanja šiba osebujan u ovim srijemskim selima (Barlek, 1992:8). Riječ je o šaranim dudovim šibama. Obično su ih *dide* šarali svojim unucima i to tako da su ogulili koru, rasjekli je u dva struka i isprepleli preko oguljenoga dijela šibe. Pri debljem kraju ostavi se oko 20 cm neoguljene kore. Tako pripremljena šiba se stavlja na vatru od vlažne slame da dobije smeđkastu boju. Potom se skida kora i dobije se bijelo-smeđi ukriženi ukras na šibi. Šiba se namaže slanimom da bude sjajna. Za svećenika šibu su pripremali njihovi zvonari. Djeca su u crkvi bila u nošnjama, djevojčice u *vezenkama* s crvenim i crnim *vezovima*. Ostatke potrganih šiba nosili su kući i zabadali ih u luk da ne bude crvljiv i među povrće da se zaštiti od *krtine*. Na Veliki četvrtak vezuju se zvona. U Lovasu i Tovarniku se umjesto zvona upotrebljavaju *čangrtaljke*, u Sotinu *klepetalo*, a u Tompojevcima se spominju obje varijante naziva *čangrtalo* i *klepe* za drveni valjak s užljebljenim daščicama pomoću kojih se stvarao zvuk. Tih se dana čuva Isusov grob, a na Veliku subotu pali se *sveta vatra*. Pored vatre nalazi se bačva s posvećenom vodom. Seljani nose kući žar s vatre i malo svete vode, stavljaju ih u peć i u vodu u kojoj će se kuhati uskršno jelo. U Sotinu spominju i *uskršno drvo* vezano *drotom*, komad drveta dug oko 30 cm. Svaki svoje drvo zapali na svetoj vatri, nosi ga kući i stavlja u kućnu vatru.

Putujemo dalje i pred nama se izmjenjuju karakteristični prizori uskršnih običaja, koji su nam dobro poznati i iz drugih naših krajeva. Neki su od njih možda i tipično srijemski, uglavnom ipak i šire panonski. Ne zaustavljamo se, već nastavljamo dublje u proljeće. Procesiju i blagoslov žita na Markovo smjenjuje slična procesija na *prosne dane* (tri dana pred Spasovo). U *ataru* se postavljaju križevi okrenuti na četiri strane svijeta, pored kojih se sudionici mole za kišu, da ne bude leda, vatre, gladi, kuge, rata... U Tompojevcima i u Lovasu *subaše* (čuvari polja) pale vatre, a u Tovarniku se ispletu vijenci od žita i stavljaju na križ i *barjak*; posveti se žito i svaki sudionik procesije uzme stručak žita i kod kuće ga zatiče za svetu sliku radi zaštite od leda. Prolazimo pored *kapija* okićenih zelenilom na *Đurđevo*, a potom i pored okićenih *majeva* pred kućama djevojaka doraslih za udaju, da bismo ubrzo ugledali povorku malenih *filibočica* ukrašenih grančicama jorgovana. Smjenjuje ih na *Dove* skupina nešto starijih djevojaka obučenih u *kraljeve* i *kraljicu*, koje ponosno koračaju širokim srijemskim *šorovima* i pripjevavaju kraljičke napjeve već prema tome kome su namijenjene. Pomični uskršni blagdani katkad nose promjene u redosljed proljetnih zbivanja.

Malo pomalo ljeto smjenjuje proljeće. Pred nama se ukazuju stožasto okrenute hodajuće bazgove grane, zelenilom okićene djevojke *dodole*, koje pjesmom zazivaju kišu u vruće i sparne ljetne dane po dvorištima srijemskih kuća:

“Naša doda moli Boga
da nam Bog da rosne kiše,
rosne kiše malo više
na orače i kopače
i na naše suve bašće
oj dodoo ojj dodole
da trava raste,
da paun pase,
da sunce sija,
da žito zrija
oj dodoo ojj dodole.”

(Tovarnik)

Ukućani ih polijevaju vodom i darivaju.

Približavamo se *Brašančevu* (Tijelovo). Zaustavljamo se nakratko. U povorci s tipičnim kršćanskim obilježjima pozornost nam privlače vijenci od cvijeća i šimšira u djevojačkim rukama, dok nešto mlađe djevojčice nose u košaricama latice od ruža i posipaju ih po putu. Pored ceste su gusto zabodene grane. Tu su i lovci s puškama koji pucaju nakon što svećenik izmoli kod svake od četiri *sivnice* na putu, a za njima zapuca i top pred crkvom. *Sivnica* je kućica, čija je okosnica napravljena od lipova granja, a odozgo se u obliku krova poslaže lišće i granje. Ulaz je zatvoren zavjesom, a unutra se nalazi stolić, oltarić, svete slike i križ. Prozori kuća *iskititi* su cvijećem i *ponjavcima*.

Nije neobično što je sv. Ivan samo u Sotinu vodeničarski svetac. Vodeničari su palili svijeće, prčvrstili ih na daske i pustili tako zapaljene da plove Dunavom. Iz opčinjenosti tim veličanstvenim prizorom razgaljuje nas na Petrovo, dan ribara, zanosni miris *fiš paprikaša*. Putujemo dalje poneseni čarolijama drevnoga Dunava i gotovo da ne primjećujemo kako ljeto izmiče pred jesenjim krajolikom u nijansama staroga zlata. I eto nas već i na pragu zime.

Zaustavljamo se da bismo promotrili jedan veseli prizor. Početak je prosinca, valja se potkožiti, stiže zima, vrijeme je svinjokolja. Oko kuća u kojima se kolju svinje je živo, okupila se družina maskiranih lica zvanih *bušari*. Tu je vrlo šaroliko društvo: mlada i mladoženja, *Cigani, čobani, gospoda i gospođe, medvjedi*, pa i po koji *magarac* i *u vreći drečeća mačka*. U rukama imaju lance, štapove i *ceger* za meso, kobasice, *krofne* i kolače. *Bušari* su nam inače dobro poznati na ovim istočnopanonskim stranama, ali se pojavljuju nešto kasnije, o pokladama. U ovim srijemskim selima nešto su se ranije zaputili u svoje bučne ophode. *Bušari* se o svinjokolju pojavljuju još samo u Antinu, Nuštru i u Tordincima, koliko nam je zasad poznato, pa se može reći da je to specifična pojava upravo za sela vukovarske okolice (Andrić, 1991:11). Valjalo bi ih potražiti i drugdje; tragovi im vode i u Baranju, gdje su inače *buše* i *bušari* glavne zvijezde veselih pokladnih ophoda (Keler, 1997:59).

Vrijeme našega putovanja odmiče. Na pragu smo Božića, a na toj završnoj dionici puta još je niz važnih postaja koje se ne bi smjele mimoići. Tako važnim

blagdanskim razdobljem u hrvatskoj tradicijskoj baštini moramo polaganije putovati i zaustaviti se nakratko na svakoj, makar i sporednoj i naizgled neuglednoj postaji; jedna po jedna približit će nas danu Isusova porođenja i danima slavlja što potom slijede.

Prva postaja je Sv. *Andrija Zavezanija*, kako mu i samo ime kaže, tim danom prestaju zabave, svadbe, ne smije se nositi svijetla odjeća ni dukati i započinju mise zornice. Na Sv. Barbaru se sije žito. U tom razdoblju djevojke i djecu plaše razni zastrašujući likovi. Samo u Tovarniku Barbara obučena u bijelo obilazi i plaši djecu koja se ne znaju moliti i žari prste djevojkama koje ne znaju raditi ručni rad. U svim selima djecu obilaze sv. Nikola i *krampus*, sav u crnom s rogovima, repom i crvenim jezikom, s vilama, lancima i šibom u ruci. Dok sv. Nikola dijeli darove dobroj djeci, *krampus* plaši one koji to nisu. Ubrzo potom u pohode kreće i sv. Lucija. Sad je red na djevojkama da pokažu što znaju raditi. Ako znaju moliti i raditi ručne radove, dobiju od Lucije darove, u protivnom im žari prste ili im stavlja žar u pređu. U Tovarniku ih je tako kažnjavala Barbara, pa ako se u međuvremenu nisu popravile, dobiju od Lucije štapom po prstima. Od Sv. Lucije do Badnjaka ponegdje se gata o vremenu i pravi se stolica, pa tko na nju stane na ponoćki, može prepoznati vještice. Pravilo je bilo da se u tom razdoblju ne smije zazivati živad i da se hrani unutar obruča. Važan je i dan uoči Badnjaka tzv. *Kokošji badnjak*, kad se kokošima obvezatno daje devet puta jesti unutar obruča, ne smije se šiti (da se kokošima ne zašije *dupe* pa neće nositi jaja). Stavlja se mjerica sa zrnjem kukuruza pod stol i tko prvi toga dana dođe u kuću, posipaju ga zrnjem da bi kvočke nosile jaja; ako prvo dođe muško, bit će pijetlova, ako dođe žensko, bit će *kokošaka*. Za razliku od srijemskih sela u iločkom kraju (Grbić, 1992:280), u našim selima nema *položaja*, prvog čestitara na Badnji dan, no možda je prvi posjetitelj na *Kokošji badnjak* nekadašnji *položaj*, čija su uloga i naziv zaboravljeni budući da se u nekim pojedinostima ukućani na sličan način ponašaju prema prvome gostu: posipaju ga kukuruzom uz zazivanje kokoši. Ipak u Sotinu i na Badnjak u neke kuće dolazi čestitar, kojega zovu *badnjakom*, ali je i ovdje uglavnom upravo suprotno: poželjno je da toga dana ukućani budu sami u krugu obitelji. Njihov je čestitar u tom slučaju zapravo domaćin u trenutku kad unosi slamu u *krošnjama* u kuću. Netko od ukućana bi u daljnjoj prošlosti unosio još i *fenju*, zimzelenu bodljikavu granu, a kasnije bor zvan *krisbam* (već početkom stoljeća).

Opći ugođaj badnje večeri i izgled badnjeg stola bitno se ne razlikuje od drugih hrvatskih krajeva. Spominjemo samo neke uočene pojedinosti. Na stolu mora biti devet vrsta jela, obvezatan je i prigodno ukrašeni božićni kolač (*badnjačar* u Tovarniku, *badnjača* u Sotinu, *božićni kruv* u Lovasu i Tompojevcima). Taj se kolač postavlja na posudu s juhom, zasiječe se u obliku križa, polije vinom, domaćin ga lomi s nekim od ukućana i siječe za sve ukućane. Obično je još jedan (ili dva) kolač, isti takav ili bez ukrasa, koji se blaguje na Novu godinu (i Božić). U Lovasu se pripremaju i kolači posebna oblika za djevojčice i dječake, dok se u Tompojevcima takvi kolači pripravljaju samo u onim kućama u kojima nema djece. Posebni su kruščići namijenjeni u svim selima *marvi*, koju ukućani hrane iza *polnočke*. U Sotinu prave i male *badnjače* za *čordaše*, kravare i svinjare, a u Tompojevcima za pastire. Na Badnju večer obvezatan

je ophod *betle(he)mara*, kao i u susjednom iločkom kraju i drugdje po hrvatskim panonskim krajevima (Grbić, 1992:282-284, 292). Neki od običaja Badnje večeri u selima vukovarskoga kraja nisu tipično panonski, premda ih ponegdje ima, a nisu poznati niti na susjednom iločkom području. To su različite igre na slami *valjanke* i običaj da se ta noć prespava na slami. U svim se selima stavlja panj ili više panjeva (koje zovu *badnjačom* ili *badnjakom*) u *furunu* (peć) da se vatra održi tijekom čitave noći.

Na postaji Badnjega dana zadržali smo se nešto dulje, premda se još uvijek nismo dobro upoznali sa svim njezinim značajkama. U miru božićnog obiteljskog blagovanja približavamo se danu sv. Ivana i *Mladincima*, kada se nosi vino u crkvu na posvećenje, iznosi slama iz kuće i spaljuje na ulici (negdje na Ivanje, a negdje na *Mladince*). Djeca, momci i djevojke se međusobno šibaju, a susjedi jedni druge pohode sa šibom u ruci. Približavamo se Novoj godini koja je slična svečana ugođaja kao i Božić, ali je življa. Iza ponoći i tijekom čitavoga dana izmjenjuju se čestitari. U Lovasu se čuje i prikladna čestitka, koja se svojim sadržajem u bitnome ne razlikuje od mnogih drugih čestitaka u drugim prigodama predbožićnoga razdoblja.

Približavamo se danu Sveta tri kralja. Na obzoru se pojavljuje lik svećenika u pratnji svojih ministranata i blagoslovi kuću po kuću svetom vodom i tamjanom. Ukućani sami svetom vodom donesenom iz crkve posvećuju vinograde, njive, vrtove, gospodarske zgrade. Samo je u Sotinu toga dana ophod *zvezdara* obučenih u narodne nošnje. Taj je običaj poznat u Iloku i okolici, ali se ophodnici razlikuju prema odjeći i pjesmi koju pritom pjevaju (Grbić, 1992:285-287).

Na samom smo kraju našeg kružnog putovanja godinom dana srijemskih običaja vukovarskoga kraja. Prije nego li se uputimo u pravcu početne postaje, još nam na obzoru pozornost privlači neobičan ukras na ogoljenoj lozi srijemskih vinograda. Približavamo se, prepoznajemo na njoj obješen kulen i oslušujemo stihove pjesme: "Daj Bože neka bude taki grozd ko kulen". Dan je sv. Vinka (Vincencija), kada se posvećuju vinogradi, a uz dobro jelo i piće ugođaj mora biti vedar i živahan. Završimo stoga ovo pomalo nostalgичno putovanje kroz prošlost našeg srijemskog običajnog krajolika u dobrom raspoloženju. Lakše će se prebroditi povratak u sadašnjost i stvarnost koja nas okrutnim prizorima današnjeg srijemskog krajolika ubrzo otrežnjava i budi iz nostalgичnog sanjarenja. Ipak i u stvarnosti mora postojati nada. Kao što se i godina uvijek iznova rađa i obnavlja, tako se i ratom poremećeni red mora ponovno uspostaviti.

Zasigurno će mnogi etnolozi u ovome kratkom vremeplovu kroz godinu dana srijemskih običaja vukovarskoga kraja uočiti višak romantičarskog ugođaja. Pojam romantizma u našoj etnologiji zazoran je i ima sasvim određeno značenje, ne baš previše popularno. Ipak se nadam da analitičari etnografskoga teksta neće u tim zapisima tragati za natruhama neoromantizma. Moram ih razočarati, nisam imala pretenzija za uvođenjem bilo kakvog neoromantizma u etnološku znanost (da ne bi bilo zabune). To ne znači da si katkada ne možemo priuštiti malu dozu romantizma jer poput vina, ako je količina odmjerena, može blagotvorno djelovati. Ako pak pretjeramo, učinak može biti suprotan. Naš Srijem i naša Baranja upravo u ovome trenutku trebaju

malo romantičarskog nadahnuća da bi se u potrazi za izgubljenim vremenom i naprasno napuštenim i uništenim vrijednostima uskrnućem staroga olakšale porođajne muke novoga života na trnovitu putu povratka u budućnost. Više puta smo se u ovih dugih osam godina uvjerali da su duhovne vrijednosti opstale i nadržale sve tegobe, no tek će u svojem prirodnom ambijentu one ponovno moći naći svoj pravi izraz i ispunjenje. Sve to treba iznova, iz praha, stvoriti. Upravo smo, nadajmo se, na tragu tom stvaranju.

POPIS KAZIVAČA :*

Julka Balić, 75, Lovas

Manda Belić, 53, Lovas,

Marija Pavošević, 75, Lovas

Martin Rajtarović, 79, Lovas

Anka Vidaković, 77, Lovas

Manda Kušić, 76, Sotin

Manda Novosel, 52, Sotin

Eva Polimperger, 68, Sotin

Marica Rogić, 75, Sotin

Marija Kovačević, 83, Tompojevci

Beta Lovrić, 77, Tompojevci

Ružica Lovrić, 44, Tompojevci

Cecilija Magić, 71, Tompojevci

Zlatica Magić, 44, Tompojevci

Ana Ferinac, 73, Tovarnik

Manda Glavašić, 78, Tovarnik

Marga Iskrić, 58, Tovarnik

Zlata Marinković, 53, Tovarnik

* Uz imena kazivača navedena je njihova životna dob u doba ispitivanja 1979. godine.

LITERATURA I IZVORI:

ANDRIĆ, Jasna: Buše i bušari, *Đakovački vezovi*, Jubilarna revija 1967-1991, Đakovo, 1991, 9-11.

BARLEK, Josip: Uskršnji običaji sjeveroistočne Hrvatske - Slavonija, Baranja, Srijem, katalog izložbe, Etnografski muzej, Zagreb, 1992.

Emičin misir, TV film (urednik Aleksej Gotthardi Pavlovsky, redatelj i scenarist Petar Krelja, stručna suradnica Tihana Petrović, snimatelj Branko Cahun), 1996.

GRBIĆ, Jadranka: Narodni običaji i vjerovanja u Iloku i okolnim naseljima, *Narodna umjetnost 29*, Zagreb, 1992, 253-274.

GRBIĆ, Jadranka: Običaji zimskoga razdoblja kod Hrvata u Iloku (i okolnim naseljima), u: Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka, Zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 1993, 213-221.

KELER, Marija: Hrvatska je Hrvatska samo s Baranjom, Matica hrvatska, Osijek, 1997.

Kičeni Srijem: narodne nošnje vukovarsko-iločkog kraja; Ruho opstojnosti, potpore i nade: narodne nošnje Hrvatske za Gradski muzej Vukovara., katalog izložbe, Etnografski muzej Zagreb, 4. ožujka - 15. travnja 1997.

LECHNER, Zdenka: Domaća tkanja i šlinge, katalog izložbe, Vukovar, 1980.

LECHNER, Zdenka: Iz narodnog života i običaja, u: Bogdanovci u prošlosti i sadašnjosti, Gradski muzej Vukovar, Bogdanovci, 1980, 45-67.

LECHNER, Zdenka: Tkalja na sjeveroistoku Hrvatske, *Etnološka tribina*, posebno izdanje, Zagreb, 1982, 45-67.

LECHNER, Zdenka: Slike iz narodnog života hrvatskog seljaštva vukovarskog kraja, u: Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu, Zagreb, 1994, 226-237.

Mladi istraživači: Etnografska građa (vinogradarstvo, lov, ribolov, prela, arhitektura, nošnja, godišnji običaji, narodna književnost). Mjesto: vukovarski kraj. God. rada: 1979. 666 str., Odbor za narodni život i običaje HAZU, sign. NZ 143 a-g.

ŠIMUNOVIĆ-PETRIĆ, Zorica: Popis rukopisa u arhivu Odbora za narodni život i običaje južnih Slavena u sastavu Jugoslavenske akademije 1888-1988, *Posebna izdanja 1*, JAZU, Odbor za narodni život i običaje, Zagreb, 1988, 37-67.

ANNUAL CUSTOMS OF SRIJEM IN THE VUKOVAR REGION

Summary

The author refers back to the year 1979 when she (as senior student) together with a group of high school and faculty students was conducting and executing field work in the villages of Vukovar county district: Lovas, Mikluševci, Sotin, Tompojevci and Tovarnik. The first part of the paper is devoted to the circumstances in which that fieldwork was done, its organization, subjects and results of research, as well as to the author's personal experience of the way of life among the people in Srijem at that time. On that occasion the author noted an exceptionally positive attitude of the informants and more generally people from Srijem towards their traditional heritage. A good knowledge and a positive evaluation of their own heritage may be considered as an indicator of their preserved ethnic and cultural identity. The continuity of that relationship towards their own heritage is shown by many activities of the women exiled from that region in the war and post-war period, that were crowned by the exhibition *Kičeni Srijem - narodne nošnje vukovarsko-iločkoga kraja* (Decorated Srijem - folk costumes of the Vukovar and Ilok region) held in the Spring of 1997 in the Ethnographic Museum in Zagreb.

In the second part of the paper the author deals with some specific customs of annual cycle. Annual customs belong to the Croatian ethnic territory, and by many of its characteristics they also fit into the European context; that fact was already shown by Jadranka Grbić concerning the region of Ilok (who also participated in mentioned fieldwork in 1979), and further confirmed in the villages of the Vukovar region. The narrower affiliation of these annual customs can be determined as East Pannonian with some ingredients of Central European cultural influences, while some customs are interwoven with features of Dinaric and Adriatic cultural zones. The author presents annual customs of the Vukovar region in a way to combine and intertwine two time levels: she replaces the readers to their past (the level of irretrievable time) by cyclic journey through one year (the level of time that is always re-born). Among other dates the author stops on some more significant days in the Calendar: she describes how Easter, Whitsunday, St. Andrew's day, St. Nicholas' day, Christmas Eve and Christmas were celebrated. The Calendar journey from one day to another is accompanied by some remarks on interesting and sometimes specific elements of the customs in the Vukovar and Srijem region: some interesting details of pre-carnival week, Lent, St. Mark's procession, the procession of *filibočice*, *kraljice* and *dodole*, the magnificent scene of lightened candles that drift along Danube on the day of St. John and delicious fragrance of *fiš paprikaš* (fish stew) on the day of St. Peter; after the Christmas children with birch follow each other alongside the kindled Christmas straw on *Mladinci*, the New Years Eve congratulators, processions of priests and servers on the Epiphany, so to end the journey in a good temper on the day of St. Vinko, eating *kulen* and drinking vine.

Although such an approach to the description of annual customs might seem a romantic one, the author stresses that she does not have any illusions regarding the return of neoromanticism in ethnology. Nevertheless, she argues that a certain degree of romantic inspiration is needed in some historic periods, for example as Baranya and Srijem need it today in their search for lost times and values which were violently abandoned and destroyed; it is needed in order to mitigate the birth pangs of a new life by a resurrection of old life on the thorny way of their return to future.

Translated by Valentina Gulin-Zrnić